

HENNY DE LEEUW

HET VERBREKEN VAN DE BANDEN

SINT PETRUS BANDEN KERKPLEIN 5 DRIEBERGEN-RIJSSENBURG

In 1809 verrees in Driebergen-Rijsenburg de eerste nieuwgebouwde katholieke kerk in Utrecht na de Reformatie van 1580. De bouwheer was Petrus Judocus van Oosthuysse (1763-1818). Zijn keuze voor het patronaat van de heilige Petrus' Banden hield niet alleen samen met zijn voornaam, of die van de eerste pastoor Petrus Noots. De keuze hing vooral nauw samen met de overeenkomsten tussen de bevrijding van deze apostel uit zijn gevangenschap en de bevrijding van de katholieken van de overheersing door de protestantse kerk.

Tot de grondwet van de Bataafse Republiek van 1798 was het voor de katholieken niet mogelijk om kerken te bouwen met herkenbare gevelarchitectuur. Op het platteland betekende dit dat de katholieke staties veelal waren aangewezen op tot kerkzalen verbouwde boerderijen. De Franse militaire steun aan de Bataafse revolutie bracht verandering in deze situatie. De Franse militairen waren over het algemeen katholiek en er werden hun voor de uitoefening van hun erediensten (kerk)gebouwen ter beschikking gesteld. De grondwet van 1798 verankerde de vrijheid van godsdienst. Het is opmerkelijk dat een van de eerste katholieke kerkgebouwen van het land in een relatief onbeduidende plaats als Driebergen-Rijsenburg te vinden is. Dit hangt vooral samen met de stichter, Petrus van Oosthuysse. Deze van oorsprong Vlaamse knopenmaker maakte zijn fortuin in de handel en industrie en vooral door de levering van goederen aan het leger. Samen met zijn schoonfamilie profiteerde hij van de toenmalige oorlogssituatie en werd hij één van de rijkste mannen van het land. Passend bij zijn nieuw verworven status kocht Van Oosthuysse een titel en een buitenplaats. In 1805 verwierf hij het huis Sparrendaal bij Driebergen en een jaar later de nabijgelegen heerlijkheid Rijsenburg.

De katholiek Van Oosthuysse beschikte op zijn nieuwe bezit niet over een katholieke kerk. Al snel werd daartoe een bijgebouw op het voorplein als kerkzaal ingericht die ook werd gebruikt door de katholieken uit de omgeving. De nabijheid van het legerkamp Austerlitz, waar de Franse officieren het eveneens zonder kerk moesten stellen, was reden om tot nieuwbouw over te gaan. Voordat er kon worden overgegaan tot de bouw, moest toestemming worden verkregen van hoger hand. Koning Lodewijk Napoleon besliste namelijk per decreet over alle belangrijke publieke bouwprogramma's, waaronder de bouw van nieuwe kerken. Uit eigen beweging had de koning een aantal kerken toegewezen aan de katholieken. Van Oosthuysse beschikte, vanwege zijn diensten aan het militair apparaat, over voldoende connecties aan het hof om snel toestemming te verkrijgen voor zijn project. Belangrijker was dat hij ook beschikte over voldoende financiële middelen om de bouw voorspoedig te laten verlopen. Over het algemeen

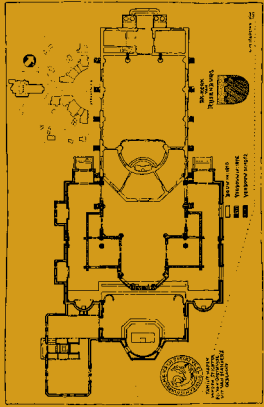
ZONDER VAN OOSTHUYSE HADDEN DEZE KERK, HET PLEIN EN DE OMRINGENDE GEBOUWEN HIER NOOIT KUNNEN VERRIJZEN

was er toentertijd maar weinig geld beschikbaar voor de nieuwbouwprojecten, waardoor een groot deel van de plannen van de koning onuitgevoerd bleef.

Op 5 november 1808 werd op Sparrendaal een contract getekend tot het oprichten van een statie Rijsenburg en op 7 juni 1809 werd de eerste steen gelegd. Het ontwerp van de kerk was afkomstig van Adriaan Tollus (1783-1847), de stadsbouwmeester van Den Haag. Hij creëerde een passende stedenbouwkundige omgeving voor de kerk. De kerk werd pal op de as van de doorgaande weg naar het voormalige kasteel Rijsenburg gebouwd. Voor de kerk werd een halfrond plein aangelegd, met aan beide zijden een vleugel met woningen en werkplaatsen voor ambachtslieden. Van Oosthuysse zag in het bouwproject dus ook mogelijkheden om de economie in Rijsenburg te stimuleren en zo de waarde van zijn bezit te verhogen. Aan de overkant van de doorgaande weg werd het plein afgesloten door een herberg en nog eens twee vleugels woningen. Deze laatste woonvleugels hebben de tand des tijds niet doorstaan; de eerste daarentegen wel. Door het afgesloten karakter van het plein kreeg de kerk meer allure. Het gebouw rijst als het ware op boven de lagere woningen. Er is hier voor het eerst in Nederland sprake van een stedenbouwkundige encensering van een publiek gebouw, waarvan wel wordt gedacht dat het is afgeleid van de aanleg van het Sint Pietersplein in Rome.

Tollus ontwierp een éénbeukige zaalkerk met als afsluiting een vijfhoekige apsis. Het ingangsportaal is geïnspireerd op het classicisme. Vier vrijstaande Toscaanse zuilen rusten op een voetstuk met daarboven een architraaf en een fries, bekroond met een tympaan. In het tympaan is het Alziend Oog afgebeeld. Boven het tympaan versmallen boogvormen de gevel met het halfronde venster tussen ionische pilasters. Bogen, zuilen en pilasters versterken de verticale lijn die naar de bekroning van de façade leidt: de zeshoekige klokkentoren. De stijl die Tollus gebruikte bij de bouw van de kerk was kenmerkend voor de architectuur van openbare gebouwen uit deze periode: het neoclassicisme.

Voor de combinatie van een klassiek tempelfront met een torenopbouw waren vooral buitenlandse voorbeelden voorhanden. In de Noordelijke Nederlanden was deze combinatie relatief nieuw en nog niet eerder toegepast in een kerkfaçade.

Op 1 augustus (de naamdag van de heilige Petrus' Banden) 1810 werd de kerk ingewijd. In de daarop volgende jaren groeide het aantal kerkleden en in 1879 werd de kerk aan de apsiszijde verlengd, waardoor een groter koor ontstond. Dit bleek nog onvoldoende ruimte te bieden voor de groeiende parochie en in 1920 werd een tribune gebouwd. De uitbreiding van 1879 werd in 1952 afgebroken en in plaats daarvan kwam er toen een dubbel transept en een koor in het verlengde van de oorspronkelijke zaalkerk.

Het plan voor de Petrus Banden in Driebergen-Rijsenburg was het eerste en enige in Nederland gerealiseerde stedenbouwkundige plan uit de Napoleontische Tijd. Zonder het persoonlijke initiatief van Petrus Judocus van Oosthuysen hadden kerk, plein en omringende bebouwing hier nooit gestaan. Van Oosthuysen zette zich in voor het stichten van een kerk voor de katholieken in de omgeving en had bovendien de juiste contacten en financiële middelen om deze kerk ook daadwerkelijk te laten bouwen. Zo legde hij wellicht de kiem voor de belangrijke positie die Driebergen-Rijsenburg in de negentiende eeuw in de katholieke kerkorganisatie zou innemen: de aartsbisschop van Utrecht gebruikte Sparrendaal als zijn residentie terwijl hier ook het Groot-Seminarie van het aartsbisdom werd gevestigd.

Bronnen

- V.A.M. van der Burg, *'Paus Pius VII en de kerk van Rijsenburg in 1808'*, Maandblad Oud-Utrecht 60 (1987) 6, pp. 63-64.
- F. Gaasbeek (e.a.), *Driebergen-Rijsenburg. Geschiedenis en architectuur*, Zeist 1996.
- W. Harzing, *'Ontstaan en wedervaren van kerk en parochie Rijsenburg'*, Jaarboekje van Oud-Utrecht (1952), pp. 117-143.
- A.J.M. Sturkenboom, *Beschrijving van de parochiekerk van Sint Petrus'Banden te Driebergen-Rijsenburg*, Rijsenburg 1989.